

Dr. Thury Károly csongrádi plébános küzdelmei a harangok megmentéséért (1917–1918)

A tanulmány az első világháború idején hadi célokra elvitt és beolvasztott harangokról szól egy magyar katolikus kisváros, Csongrád példáján. Vizsgálja a plébános szerepvállalását, a harangok megmentése érdekében alkalmazott stratégiáit. A közösségi veszteség mértékének érzékeltetésére bemutatja az 1917 előtti csongrádi harangokat, ismerteti a harangozási szokásokat és a harangokkal kapcsolatos helyi jellegzetességeket.¹ A kutatás eredményeként feltárulnak egy történelmi esemény hatására átalakuló szokásrendszer helyi sajátosságai, míg a harangok megmentéséért tett erőfeszítések a papság morális-etikai szerepvállalásának kibővülését szemléltetik.

Csongrádi harangok 1917 előtt

Csongrádon a 17. század végén, 18. század elején egy Szent István magyar királyról nevezett, nád-
ból, fából és kőből épített, torony nélküli templomocska állt.² Egy 1716-ban készült jegyzőkönyv
szerint a templom szerelvényei közé két kisebb és egy nagyobb harang is tartozott.³ Ezeket a ha-
rangokat a templom leégése után felépített Nagyboldogasszony (mai Szent Rókus) templom leg-
első, 1726-ban készült összeírása is megemlíti.⁴ A nagyobbik harang Mária mennybevételeének,
az egyik kisebb Szent István király tiszteletének volt szentelve. A harmadik titulusa nem ismert.⁵

Az 1738-ban épített Szent Rókus, Rozália és Sebestyén kápolna (mai Nagyboldogasszony-
templom mögött) harangjával kapcsolatban annyit őrzött meg az írásos emlékezet, hogy a később-
biekben a temetőben használták, idővel eltört.⁶ 1761-re a harangok száma ötre növekedett.⁷
1778-ban a templom mellett felépített ideiglenes harangtoronyban már hét harang függött.⁸
Ebből az időszakból csak két harangról vannak pontos adataink.

Ma is a Nagyboldogasszony-plébániatemplom raktárában található az az 1758-ban öntött,
sérült kis harang, mely 1917-ben figyelmetlenségből (vagy a plébános tapintatos hallgatása okán)
kerülhetett el a besorozást.⁹ A másik, 1760-ban készített Mária Mennybevétele-harangról köny-
nyen elképzelhető, hogy a legelső összeírásban említett Assumpa-harang beolvasztásával készült
– talán az új plébániatemplom felépülése alkalmára. Ez a „régí második”-ként emlegetett harang

1 A „besorozott” csongrádi harangok adatai a plébános gondosságának köszönhetően maradtak ránk a Historia Domus második kötetében. Bár dr. Thury plébános feljegyzéseit a Dudás – Kőhegyi szerzőpáros korábban leközölte, a harangok könnyű beazonosítása érdekében a fizikai paramétereket és a feliratokat lábjegyzetben jelöltem. DUDÁS – KŐHEGYI 2000.

2 A mai Szent Rókus tér 4. számú ház udvarán állt.

3 VPL Lib. Vis. 3. 92–94.

4 VPL Lib. Vis. 3. 400–401. 1726. Részletesen lásd: BARA 2016.

5 VPL APar. Cs. 1735.

6 DUDÁS – KŐHEGYI 2000. 389.

7 VPL LVis. 6. 1761. június 26–29; 37–38.

8 VPL LVis. 7. 1778.

9 A lélekharang Zechenter Antal budai műhelyében készült 1758-ban. Felirata: GOSCH MICH ANTONI ZECHENTER IN OFEN ANNO 1758. NPI Historia Domus II. kötet, 25.

az előzőhöz hasonlóan Zechenter Antal budai műhelyében készült, palástját a keresztre feszített Jézus domborműve ékesítette.¹⁰

A mai Nagyboldogasszony-plébániatemplom „régí nagyharangját” a torony elkészültének évében (1784) csináltatta Kanyó András plébános. A csongrádi *Historia Domus* első magyar nyelvű bejegyzése a plébános egyik beszéde, melyet buzdításnak szánt a hívek adakozó kedvének fellendítésére. Beszédéből kiderül, hogy a plébános, két másik pap, a káplánok és a plébániai cselédek jóvoltából 142 forint 9 krajcár már rendelkezésre állt a harang céljára.¹¹ A csongrádi hívek minden bizonnyal szívükre vették a plébános szavait, hisz már abban az évben megrendelték Brunner János budai műhelyéből azt a nagyméretű harangot,¹² mely az oltalmazó Szentháromságot dicsőítette. Haláleset alkalmával a csongrádiak versenként 50 krajcárt fizettek megszólaltatásáért. A plébániatemplom kisebb harangjait ingyen kezelte a harangozó.¹³

Egy esztendővel később halászták ki a Körösből a felirata szerint Eperjesen készített „fantomharangot”.¹⁴ Legendája szerint a mai Szent Rókus-templom elődjének, a kicsiny Szent István-templomnak nem volt harangja, így egy régi kolomppal figyelmeztették a híveket a mise kezdetére. Mikor a kolompot megrázták, a csongrádi nép tompa harangzúgást hallott a Tiszából feltörni. A halászok sokáig babonásan kerülték azt a helyet, ahonnan a rejtélyes hangok hallatszottak. Mígnem az egyikük hálójába akadt ez a bizonyos harang, mely két évszázadon keresztül a Szent Rókus-templom lélekarangja volt. A harang kihalászása idején egy öreg koldus azt mondta, hogy csak addig lesz a harang a csongrádiaké, míg vízbe fült halott lelki üdvéért nem kongatnak vele.¹⁵ A „kis másodiknak” is nevezett harangocska 1912-ben megrepedt, így az előjáróság Novotny Antal temesvári műhelyében újjáöntette.¹⁶

A mai Szent Rókus-templom egyetlen, ma is látható Rókus-harangját a település, mint kegyúr készítette Budán 1793-ban, Brunner József harangöntőnél.¹⁷ A harang készítési dátuma több egyházi leltárban és a vonatkozó szakirodalomban is tévesen szerepel.¹⁸ A filiális templomot szolgáló harangok egészen 1818-ig, a torony elkészültéig egy fából ácsolt haranglábon függtek a templom közelében.

10 A harang súlya 354 kg, átmérője 86 cm, magassága: 78 cm. Felirata: HAEC CAMPANA FUSA EST IN HONOREM B. MARIA VIRGINIS IN COELOS ASSUMPTAE PRO ECCLA CSONGRADIENSI ANNO 1760. GOSS MICH ANTON ZECHENTER IN OFEN 1760. NPI *Historia Domus* II. kötet, 25.

11 NPI *Historia Domus* I. kötet, 37–40.

12 Súlya 843 kg, átmérője 113 cm, magassága 100 cm. Felirata: IN HONOREM SS. TRINITATIS SUM BUDAE ANNO 1785. PRO CSONGRÁD. JOHANN BRUNNER GOSS MICH IN OFEN. NPI *Historia Domus* II. kötet, 26.

13 VPL APar. Cs. 1891. július 4. Hegyi Antal levele az Egyházmegyei Hatósághoz.

14 Tari Lászlóra utalva Dudás Lajos helytörténész is átveszi azt az adatot, miszerint 1785. március 4-én fogták ki a Körösből. Tari 1977. 13. A harang eredeti felirata: Felirata: MAR IHS GOSSE MICH ANNO MDCXXXII GEORG WIERD IN EPPERIES. Súlya egy mázsa 15 font volt. NPI *Historia Domus* II. kötet, 26–27.

15 GÁT 2006. 162; Gyöngyössi 2016. 101.

16 *Csongrádi Újság*, 1912. december 29. X. évf. 52. szám, 3. old. Az új lélekarang súlya 53 kg, átmérője 47 cm, magassága mindösszesen 40 cm volt. Új felirata: D.O.M. KÉSZÜLT EPERJESÉN 1632 BEN. UJRAÖNTÖTTE: NOVOTNY ANTAL TEMEVÁROT 1913 BAN. DUDÁS (kézirat) 1997. 5.

17 A harang felirata: GOSS MICH IOSEPH BRUNNER IN OFEN / IN HONOREM ST ROCHI COMUNITAS CSONGRADIENSIS CURAVIT 1793.

18 A harangot említi az 1842-es egyházlátogatási jegyzőkönyv és a templom 1885-ös leltára is. Mindkét helyen a harang készítési idejeként 1723 szerepel. Vö. VPL Lib. Vis. 17. 154. 1842; NPI A Szent Rókus-templom leltára, 1885; DUDÁS – KÖHEGYI 2000. 394.

1825-ben a Szent Rókus-templom hívei egy 286 kilogramm súlyú harangot készítettek, palástján Szent Anna, Szent Sebestyén, Szent Flórián és Szent Miklós reliefsével.¹⁹ Fél évszázaddal később – a már meglévő kettő mellé – újabb harang került a Szent Rókus-templom tornyába.²⁰ Ezt a kis méretű harangocskát a templom kegyura, a település készítette, és mint *halálra-váltó harangocskát* (lélekharang) küldték fel Vádra megszentelni.²¹ 1891-ben a Szent Rókus-templomban (ismeretlen okból) csak két ott lakó harangot említenek a források. Ezt a két harangot a település saját költségén átalakíttatta – feltehetően a függesztőrendszer cseréje történt meg.²²

A legtöbb harangot készíttető csongrádi plébános Hegyi Antal volt (1886–1902 között). A Nagyboldogasszony-templom két métermázsás Agnus Dei („kis második”) harangját repedés miatt 1891-ben újjáöntötték és megnagyobbították; április 24-én nagy érdeklődés közepette húzták fel a toronyba.²³ A harang első, eredeti készítése idejéről nem tudunk.²⁴

Hegyi Antal plébános kiemelt figyelmet fordított Jézus Szentséges Szíve tiszteletének ápolására.²⁵ Új szobrokat készíttetett (1888), a csongrádi Jézus Szíve Társulatot több ezres létszámúra növelte, Jézus Szíve kultuszának énekeit maga tanította be a híveknek – a társulat számára készített, saját kiadványból.²⁶ 1889-ben, amikor a tavaszi áradás végveszedelemmel fenyegette Csongrádot, Hegyi Antal Jézus Szíve oltalmába ajánlotta a szenvedő települést. Az árvíz elmúltával a plébános hivatalosan is kezdeményezte a megyéspüspöknél, hogy Jézus Szíve ünnepe Csongrád kiemelt fogadalmi napja legyen. Schusster Konstantin jóváhagyta a kérést azzal a kitételrel, hogy a Pünkösöd utáni második vasárnapot követő péntek továbbra se legyen dologtiltó nap. Hegyi Antal a sikeresen felfuttatott Jézus Szíve kultuszt egy minden eddiginél nagyobb haranggal kívánta megkoronázni. 1891-ben kőművesekkel méretre fel a plébániatemplom tornyának teherbírását. Csalódottan vette tudomásul, hogy a tervbe vett három mázsás harangot a torony nem bírná el.²⁷ A kőműves mesterek által megállapított legnagyobb harangot (1,8 mázsa) Walser Ferenc budai műhelyében rendelte meg 4800 forint értékben, 15 év garanciával.

Az így elkészült Jézus Szíve harangot a Nagyboldogasszony-napi búcsúra érkezők szeme láttára szállították a plébániatemplom elé. A hagyomány szerint ugyanabból az óriási belga ágyúból

19 Az „öregharang” közepes méretű és súlyú volt: 286 kg, átmérője 84 cm, magassága 74,5 cm. Felirata: AUDIT HENRIENS EBERHARDT, PESTINI 1825. NPI Historia Domus II. kötet, 26.

20 A harangocska súlya 24 kg, átmérője 35 cm, magassága 30 cm volt. Felirata: CSONGRÁD VÁROS KÖZÖNSÉGE NEVÉBEN CSONGRÁD VÁROS RENDEZETT TANÁCSÚ HATÓSÁGA 1874. NPI Historia Domus II. kötet, 27.

21 VPL APAr. Cs. 1875. március 23. Szvoboda József levele a váci Egyházmegyei Hivatalnak.

22 NPI 1891. július 14. A csongrádi közgyűlés levele a váci megyéspüspöknek.

23 *Csongrádi Lap*, 1891. április 26. I. évf. 12. szám, 3. old. A harang eredeti súlya 85 kg volt. Újjáöntés után súlya 204 kg, átmérője 67 cm, magassága 60 cm lett. Felirata: AGNUS DEI QUI TOLLIS PECCATA MUNDI MISERERE NOBIS / IN HONOREM FILII DEI PRO ECCLIA PAROCHIALI CSONGRADIENSI HAEC CAMPANA REFUSA ET AMPLIFICATA EST ANNO 1891. Walser F. Budapest, 1893. szám. NPI Historia Domus II. kötet, 26.

24 Valószínűsíthetően ez az a harang, mely egy feljegyzés szerint 1742-ben készült el. DUDÁS – KÖHEGYI 2000. 389.

25 Alacoque Mária Margit nővér látomásán (1674) alapuló kultusz, mely a jezsuita szerzetesek támogatásával terjedt el és vált népszerűvé a 19. század folyamán.

26 *Jézus és Mária Szent Szíveinek dicsérete*. Imakönyv a csongrádi Jézus Szent Szíve Társulat tagjainak használatára. A FT. Egyházmegyei hatóság engedelmével kiadja: A Társulat Elöljárósága. Szilber János nyomdájára Csongrádon. 1903. CsKK TLM NA 94-2008.1

27 VPL APAr. Cs. 1891. június 22. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

öntötték, melyből a budapesti Mátyás-templom harangja is készült.²⁸ Az ünnepélyes felhúzás alkalmával a plébános a toronyból aprópénzt szórt a bámszékodók közé.²⁹ Hegyi Antal erre az alkalomra a plébániatemplom többi harangját is átalakíttatta.³⁰

A Jézus Szíve harangot Nagypéntek kivételével – Jézus kereszthalálra emlékezve – minden pénteken délután három órakor megkondarták; nagyobb egyházi ünnepeken hajnalban, délben és este is ez a harang szólalt meg. A haragnak külön pénztára volt: minden *vers* után két forint 30 koronát fizetett a gyászoló család. Igen jelentős bevétele lehetett, tekintve, hogy Csongrádon a tehetősebb halottak lelki üdvéért egészen a temetés napjáig minden órában harangoztattak a rokonok.³¹

A Nagybaldogasszony-templom tornyában lakó harangok súlya és a kibocsájtott rezgés hatására a templom boltíve a századforduló tájékán repedezni kezdett. A *Csongrádi Lap* cikkírója vészjóslóan jegyezte meg, hogy mióta a Jézus Szíve harangot a toronyba helyezték, azóta attól kell tartani, hogy a boltív egyszer az ájtatoskodók fejére szakad.³² Egy évvel később valóban lezuhant egy mázsányi darab a templomtorony külső vakolatából.³³ 1910 nyarán a harangokat – tengelycseré okán – hosszabb időre kivonták a forgalomból. 1913-ben a régi nagyharangot kellett néhány napig elnémítani, hogy a rendszeres használatból keletkezett hibákat kijavítsák.³⁴

A legkorábbi csongrádi temetői harang az az 1851-ben Pestről hajóval hozatott harang lehetett, melyet Virter Lajos plébános személyesen kísért el Csongrádig.³⁵ A második temetői harang a feltámadt Jézust dicsőítette, és 1891-ben, Hegyi Antal plébános idején készül el.³⁶ A tíz méter-mázsa súlyú, Esz hangú temetői nagyharang árát az utódok nélkül elhalt Kuruczleki János biztosította végrendeletében. A kétezer forint értékű harangot a készítőre névadó szentjének, Szent János apostolnak tiszteletére szentelték fel 1896-ban. A harang vasúton érkezett Novotny Antal temesvári mester műhelyéből. A készítőő óhaja szerint halálának időpontjában (október 16-án, délután egy órakor) minden esztendőben fél órán keresztül harangoztak vele az ő, illetve elhalt

28 *Csongrádi Újság*, 1909. június 13. VII. évf. 24. szám. 2. old. Dudás Lajos adatai szerint a harang valamivel könnyebb, 1431 kg volt. Dudás (kézirat) 1997. 6. Felirata: IN HONORUM SS. CORDIS D.N. JESU CHRISTI REGNANTE SS. MO PONTIFICE LEONE XIII. ANTISTITE VACIENSIS SCHUSZTER REGE APOSTOLICO FRANCISCO JOZEFO I. PATRONO ALEXANDRO KÁROLYI COMITE J. V. K. HAEC CAMPANA MAJOR CURIS ET STUDIIS ANTONII HEGYI PAROCHI PRO ECCLESIA CSONGRADIENSIS FUSA EST ANNO 1891. Ötötte Walser Ferenc Budapest. NPI Historia Domus II. kötet, 29.

29 *Csongrádi Lap*, 1891. augusztus 30. I. évf. 30. szám, 3. old.

30 „A régi harangok közül igen jól sikerült a nagy harangban az élekváltáság átalakítása, de nem sikerült az ugy nevezett nagy másodiké, mert ennek útreje annyira nehézkessé vált, hogy a haranggal jelt adni alig lehet. A baj okául a harangöntő azt hozza fel, hogy a régi köldök nem volt a harang közepére helyezve s így a megfordítás átalak harang nincs kellő egyensúlyban. [Hegyi Antal szerint az volt a baj, hogy a harang túl közel volt az alatta levő régi nagy haranghoz, ezért nem lehetett az ütőnek elég hosszú vezérkalapácsot hagyni. Így az csak a harang egyért, a körtel átellenben lévő oldalát verte]. Hiba továbbá az is, hogy a kis második harang tengelyágja a felcsavarásnál ketté pattant s újjal kicserélni szükséges.” VPL APar. Cs. 1891. szeptember 18. Hegyi Antal levele a váci Hegyvármegyei Hatóságnak.

31 VPL APar. Cs. 1891. július 4. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

32 *Csongrádi Lap*, 1904. június 5. XIV. évf. 23. szám, 3. old.

33 „Az a sok harang és harangozás bizonyára nem használ a toronynak.” *Csongrádi Újság*, 1904. május 1. II. évf.

18. szám, 3. old.

34 *Csongrádi Újság*, 1913. július 20. XI. évf. 29. szám, 2. old.

35 Hivatkozik rá: DUDÁS (kézirat) 1997. 6.

36 Súlya 120 kg, átmérője 57 cm, magassága 49 cm. Felirata: IN HONOREM RESURRECTIONIS DN. JESU CR. FUSA 1891. ÖNTÖTTE WALSER F. BUDAPEST 1894. szám. NPI Historia Domus II. kötet, 28.

neje lelki üdvéért.³⁷ A temetőcsősz naponta háromszor, valamint temetések alkalmával csendítette meg. A temetői haranglábat a következő évtizedekben gyakran választották öngyilkosságok helyszínéül.³⁸

Mivel a csongrádiak is úgy tartották, hogy *tisztességes ember nem költözik messzebb annál, mint ameddig a harang szava elhallatszik*, a tanyásodással párhuzamosan egyre több külterületi haranglábat állítottak. Az egyik legkorábbi ismert ilyen harang az ún. Öregszőlők között állt; 1853-ben már bizonyos, hogy fizetett harangozója volt.³⁹ Ez a harang 1868-ban megpedt, az előljáróság közadakozás útján javíttatta meg.⁴⁰ A 19. század második felében, 20. század elején állíttatott haranglábakat többnyire tanyai iskolák szomszédságába helyezték – ezekben az iskolában kihelyezett istentiszteleteket is tartottak. A harangokat napjában háromszor szólaltatták meg vagy a mellette lévő iskola növendékei, vagy egy környékben lakó, ideiglenes „harangozó”.⁴¹ 1916-ban a kiterjedt csongrádi határban és a szőlők között összesen 13 harangláb állt.

A csongrádi harangok dedikációja az eleven kultuszokra, a legnépszerűbb szentekre enged következtetni. Az 1917 előtti csongrádi harangok – dombormű és felirat alapján ismert⁴² – dedikációi a következők: *Mennybe fölvet Boldogasszony* harangja a *felfeszített Krisztus* reliefjével;⁴³ *Szent István*,⁴⁴ *Szentháromság*,⁴⁵ *Szent Anna*, *Szent Miklós*, *Szent Sebestyén és Szent Flórián* relief;⁴⁶ *Jézus Szíve* harang angyal és pelikán reliefekkel;⁴⁷ *Jézus Szíve* harang a töviskoronával övezett szív domborművével;⁴⁸ *Szűz Mária Szeplőtelen Szíve*,⁴⁹ *Agnus Dei* (Isten báránya) harang keresztel;⁵⁰ a *feltámadt Jézus*;⁵¹ *Szent János evangélista*;⁵² és *Szent Rókus*.⁵³

37 A temetői nagyharang megszólaltatásáért külön kellett fizetni: versenként egy forint 30 krajcárt, melyből harminc krajcár a temetőcsősz illetéke. *Csongrádi Közlöny*, 1895. január 5. II. évf. 1. szám, 3. old. A harang súlya: 1049 kg, átmérője: 126 cm, magassága: 108 cm. Felirata: A VILÁG ELMÚLIK EZ AZ Ő KÍVÁNSÁGA. AKI PEIDG ISTEN AKARATÁT MEGTESZI MINDÖRÖKKÉ MEGMARAD. JÁN 2.17 EZEN HARANGOT SZENT JÁNOS EVANGÉLISTA TISZTELETÉRE ISTENBEN BOLDOGULT KURUCZLEKI JÁNOS ÉS SZIVÁK JULIANNÁ HITESPÁR VÉGRENDELETI HAGYOMÁNYÁBÓL A CSONGRÁDI RÓM. KAT. TEMETŐNEK ÖNTETTE HEGYI ANTAL PLÉBÁNOS AZ ÚRNAK 1896. ÉVÉBEN. AZ ÉLŐKET HÍVOM, A HOLTAKAT SIRATOM, A VILLÁMOKAT ELHÁRÍTOM. NOVOTNY ANTAL TEMESVÁROTT, 63. szám. NPI Historia Domus II. kötet, 27.

38 *Csongrádi Újság*, 1913. július 20. XI. évf. 29. szám, 2. old.; *Csongrádi Lap*, 1914. május 10. XXIV. évf. 19. szám, 2. old.

39 1853-ban Lantos István szőlőhegyi harangozó arról panaszkodik a községi előljáróknak, hogy ugyan jogosult fizetség fejében a nagyobb gazdáktól 2, kisebbektől 1 garast követelni, csak nagyon kevesen fizetnek neki. Kéri, hogy jóvedelmét – ahogy a fenti nehézségek miatt korábban is – a községi pénztárból fedezzék. A képviselők meg is szavazták az év 3 pft. értékű javadalmat. FORGÓ – FORGÓ 1987. 62.

40 MNL CsML CsL Nagyközségi Íratok, 1868. febr. 29. jk. 145. sz.

41 „A szőlőkben fent álló Kereszt [...] mellette Harangotska vagyon, mellyel a Hajnali, déli és Estvéli harangozás gyakoroltatik.” VPL APriv. Mátyus János, 1823. május 10. A csongrádi bírák levele a váci megyéspüspöknek.

42 Nem mindegyik harangról tudni ugyanis, hogy mely szent tiszteletére öntötték.

43 Feltehetően az 1735-ben említett Nagyboldogasszony-harangról van szó, újjáöntve. Nagyboldogasszony-templom 1760.

44 Egykori plébániatemplom (mai Szent Rókus), említve: 1735.

45 Nagyboldogasszony-templom 1785.

46 Szent Rókus-templom 1825.

47 Nagyboldogasszony-templom 1891.

48 Homoki kápolna, Bokros, 1900.

49 Homoki kápolna, Bokros, 1906.

50 Nagyboldogasszony-templom 1891.

51 Temetői harang, 1891.

52 Temetői harang, 1891.

53 Szent Rókus-templom 1723.

A korai Szent István-harang a leégett öreg templom dedikációjának felelt meg: a csongrádiak számára ő volt a törökök és a reformáció kihívásai ellen oltalmat nyújtó szent, magyar uralkodó. Bár a templom első harangjainak egyike Mária Mennybevételének lett szentelve, a csongrádi Mária-kultusz elevensége a harangok dedikációjában nem mutatkozik meg; a harangok jellemzően Jézusnak adoráltak, kit keresztre feszítve, feltámadva, Isten bárányaként is dicsőítettek.

A Szentháromság tisztelete, úgy tűnik, a 18. század eleje óta töretlenül népszerű volt Csongrádon (ld. a mai Szent Rókus-templom oltárainak orommezeje – 1723–24; Szentháromság harang – 1785; Szentháromság szoborcsoport – 1869). Oka a kultusz járványoktól és más veszedelmektől védő, oltalmazó jellege lehet – illetve a Károlyi család erős jezsuita kötődéseit mutathatja.

A mai Szent Rókus-templom Szent Anna, Szent Miklós, Szent Sebestyén és Szent Flórián domborművekkel ékesített „régí nagyharangját” – a pestisjárvány idején felélénkült Sebestyén-kultusz emlékeként – a csongrádiak Sebestyén-harangnak nevezték. Szent Miklós püspök és Szent Flórián ábrázolása egyedülálló a városban – más kultuszjelről, mely hozzájuk kötődne, nem tudunk. Flórián megjelenítése a harangon a tűzvész távoltartásának óhaját jelezhetette, míg a szegényeket pártfogoló myrai püspöktől a harangot készítettő Csongrád-belsővárosi halászok és kubikosok remélhettek segítséget.

Jézus Krisztus nagyanyjának, a családi béke és a gyermekáldás patrónájának tiszteletéről tudjuk, hogy a ferences szerzetesek hatására már a 18. században is elevenen élt a településen. Szent Anna-oltára mindkét csongrádi templomnak volt, ünnepét kiemelt pompával ülték meg. Hegyi Antal plébános szerkesztésében a későbbiekben Szent Annát dicsőítő ponyvakiadvány is készült.⁵⁴

A két Szent Szív és a Mária Szíve harangok mind Hegyi Antal plébános tudatos pasztorációs munkájának eredményei. Az impozáns méretű Jézus Szíve harang a település „új védelmezőjének” kultuszát hirdette, a plébános kezdeményezésére emeltetett Bokros-pusztai (homoki) kápolna harangjai pedig egy lassanként településsé formálódó tanyaközpont szakrális középpontját („szívét”) teremttették meg.⁵⁵

A temetőben lévő Szent János harang a holtakat feltámasztó, Jézus mellett helyet foglaló, lángoló lelkű apostolnak állít emléket. A János evangéliumából vett idézet minden dolgok mulandóságára emlékezteti a híveket.

A harangok készítése helyével kapcsolatban megállapítható, hogy a Csongrád-Kiskunfélegyháza vasútvonal kiépülését megelőzően kizárólag budai mesterektől rendelték a harangokat (Zechenter, Eberhard, Brunner, Walser), hisz a Duna-deltán keresztül, a Tiszán felhajózva biztosítva volt a sérülésmentes szállítás. A 19. század utolsó évtizedében már Aradon és Temesváron is készültek csongrádi harangok (Hönig, Novotny), melyeket vasúton juttattak el a településre. Az egyre gyarapodó tanyai és szőlőbeli lakosság igényei nyomán oly sok megrendelés érkezett Csongrádról, hogy Novotny és Walser – a két fő konkurens harangöntő – éveken keresztül hirdetett a helyi lapokban.

54 NPI *Szent Anna asszony tisztelete*. A Ft. Egyházmegyei Hatóság engedélyével kiadott a csongrádi keresztény hívek használatára. Csongrádi Közlöny nyomdája, 1896.

55 A homoki kápolna nagyharangjának súlya 96 kg, átmérője 64 cm, magassága 55 cm. Felirata: JÉZUS SZENT-SÉGES SZÍVE TISZTELETÉRE ÖNTETTÉK A CSONGRÁD-HOMOKI HÍVEK 1900 BAN. OH JÉZUSOM ÉDES SZÍVE, ADD HOGY TÉGED MINDIG JOBBAN SZERESSELEK. HÖNIG F. ÖNTÖDÉJE ARADON. NPI Historia Domus II. kötet, 27; A homoki kápolna kisebb harangjának súlya 61 kg. Felirata: SZŰZ MÁRIA SZEP-LŐTELEN SZÍVÉNEK TISZTELETÉRE ÖNTETTE HEGYI ANTAL PLÉBÁNOS 1906. SZŰZ MÁRIA ÉDES SZÍVE LÉGY AZ ÉN MENEDÉKEM. ÖNTÖTTE: HÖNIG F. ARAD.

Az 1910-es években a csongrádi plébánia összesen 25 harangot birtokolt és felügyelt: a temetőben hármat, a belsővárosi Szent Rókus-templomban hármat, a Nagyboldogasszony-templomban négyet, a bokrosi (homoki) kápolnában kettőt, a határban 13-at.

A harangok használata

A csongrádi harangokról készült leírások a használat rendjére is kitérnek. Ezekből, de más források alapján is tudjuk, hogy a téli és a nyári harangozási rend eltért egymástól: Szent Mihály napjától Szent György napjáig, vagyis a téli időszakban hétköznap reggel 5 órakor, este pedig 7 órakor harangoztak *Úrangyalára*. A reggeli harangszó sokak számára az ébredés és a reggeli imádság idejét jelentette, este pedig – imádságot követően – az állatok behajtásának, a városban sétáló leányok hazatérésének és a kapuk bezárásának jelzője volt. Nyári időszakban egy órával később kongatták a harangokat; a déli harangszó ideje változatlan volt.⁵⁶ Szentmise kezdete előtt egy, illetve fél órával végezték a figyelmeztető „beharangozásokat”, de a mise kezdetén és végén is megszólaltatták a harangokat.⁵⁷

A templombúcsúra érkező, lobogókkal vonuló zarándokokat a harangozó már messziről észrevette, őket folyamatos harangszóval üdvözölte.⁵⁸ Halottak napján egy órán keresztül kongattak a holtak emlékezetére. Hosszasan harangoztak a király és a pápa születésnapján, illetve amikor a megyéspüspök a városba látogatott.

A csongrádi harangokat – a mindennapi használat mellett – leginkább a holtak tiszteletére szánt harangozás vette igénybe. Amikor Kanyó András plébános a nagyharang szükségessége mellett érvelt híveinek, elsősorban a halottkultuszban betöltött szerepet ecsetelte:

„Ez lesz az a harang, mely titeket édes Hiveim újjobban serkenteni fog az Isteni Szolgálatra. Ez lesz az az Harang, mely valahányszor az órát kiveri mind annyszor utolsó Órátokról, melyre minden Szempillantásban készen lenni szükséges, meg int benneteket. Szóval: Ez lesz az az Harang, mely utóllýára is midőn e rosz világtól ha utolsó bútsút vésztek, szomorú hangjával mintegy keserves siránkozással a Temetőbe ki fog kísértetni benneteket.”⁵⁹

1843-ban nagy beteg haldoklásának megkönnyítésére a harangozó egy verset mindenkinek ingyen biztosított. Erre a célra minden további versért hat krajcárt kellett fizetni.⁶⁰ A holtak nemét jelző harangozási rend (*lélekváltság*) elsősorban a szünet beiktatásával avagy elhagyásával operált.⁶¹ Temetés alkalmával még a legszegényebb családok is igyekeztek a költséges halotti búcsúz-

56 Szent Mihálytól Szent György napjáig a köznapai misék ideje reggel 6 és 8 óra volt. *Csongrádi Közlöny*, 1896. szeptember 27. III. évf. 39. szám, 3. old.

57 DUDÁS – KÖHEGYI 2000. 387.

58 *Csongrádi Közlöny*, 1895. augusztus 18. II. évf. 33. szám. 3. old.

59 NPI Historia Domus I. kötet, 39.

60 VPL APAr. Cs. 1843. szeptember 17. Keviczky András harangozó levele a váci püspöknek.

61 Felnőtt férfi elhunytért a harangozó hármat csendített a nagyharanggal, kis szünet után a lélekharanggal (– – : ++++). Női halott esetén a szünet elmaradt (– – – ++++). Fiúgyermek elhunytát két nagyharanggal csendített verssel, szünettel majd a lélekharang kongatásával tudatták (– – : ++++), leányoknál a szünetet kihagyták (– – ++++). EGYHÁZI – MÉSZÁROS (kézirat) 1976.

tató mellé a nagyharang kongatását is megfizetni.⁶² Mátyus János plébános ekképpen fakadt ki a szokás ellen:

„A Nagy Harangot tsak húzattyátok úgy annyira, hogy szobámban már majd meg sikerülök, és a Harangot is majd széllyel szaggattyátok, a Halottat bútsúztattyátok, Requiemet pedig soha sem akartok szolgáltatni!”⁶³

Egyetlen esetben, az 1855-ös kolerajárvány idején tudunk arról, hogy a holtak üdvéért végzett harangozást a főszolgabíró kérésére korlátozták:

„a folytonos harangozás [ugyanis] az emberiséget jelen időszakban nem tsekély rémülésbe ejti; czélszerűnek vélném ha a harangozás naponta tsak bizonyos egy vagy legfellyebb két órára szoríttatna.”⁶⁴

1867-ben a település előljárósága az általa fenntartott Szent Rókus-templomban is felszámolta az ingyenes harangozást: a holtak üdvéért mind vers után tíz krajcár harangozási díjat számoltak fel. Bevezették továbbá, hogy belsővárosi halottért csak külön díjazás ellenében szólaltatják meg a plébániatemplom harangjait.⁶⁵

A harang szavát településenként eltérő, rendszerint tréfás verssel szemléltették: a csongrádi változat az 1976-os Honismereti Diáktábor résztvevőinek gyűjtésének köszönhetően maradt fenn:

„Gingalló, szent ajtó,
főzz kását, nincsen só!
Ha nincs só, kérj mástól,
ha nem ád, vágd pofon!”⁶⁶

Jégeső ellenében még az elmúlt évtizedekben is harangoztak a csongrádiak – elsősorban külterületen. 1901-ben, amikor a csongrádi plébános nem engedélyezte a felhők elleni harangozást, őt hibáztatták a bekövetkezett károkokért.⁶⁷

A csongrádi toronyban szolgálatot teljesítő tűzőrök a település alkalmazásában álltak. Negyedóránként körbejártak a külső erkélyen, hangos *Dicsértessék*-kel köszöntötték az embereket – így jelezték, hogy éberen végzik feladatukat. A várost tűzvédelmi szempontból több kerületre (tizedre) osztották: baj esetén a toronyőrök a nagyharanggal jelezték, melyik kerületben észlelték

62 DUDÁS (kézirat) 1997. 2. A 15 mázsás Jézus Szíve nagyharang megszolgáltatásáért versenként négy koronát kellett fizetni. *Vers*: Egy vers a harangok megcsendítésének egy. megszakítás nélküli 'egysége'.

63 VPL APriv. Mátyus János, 1823. május 10. A csongrádi bírák levele a váci püspöknek.

64 MNL CsML CsL. Dudás Lajos iratai, 21. d. 1855. augusztus 8. A főszolgabíró levele Virter Lajos plébánosnak.

65 MNL CsML CsL. Nagyközségi Iratok V. B. 42. 1867. márc. 16. jk. 119. sz.

66 EGYHÁZI – MÉSZÁROS (kézirat) 1976.

67 „A szőlőtermés nagyon gazdagnak ígérkezett az idén. Sok gazdánál azonban már ennek a termésnek befellegzett. Ugyanis múlt hét szombatján olyan jégvihar dult, hogy mintegy 500 holdon az egész termést tönkre tette. Sokan azt hiszik, hogy ezt a jégverést annak köszönhetik, hogy a plébánián nem engedték meg a harangozást a felhők ellen.” *Csongrádi Lap*, 1901. július 28. XI. évf. 30. szám, 3. old.

a tüzet.⁶⁸ A toronynak arra a sarkára, mely a tűz irányába esett, egy zászlót akasztott ki.⁶⁹ Az önkéntes tűzoltóegylet 1890-ben alakult meg, de aki csak észlelte a veszedelmet, köteles volt az oltásban segíteni. A 20. század elején a helyi sajtó „a toronyőrök eldorádójának” nevezte Csongrádot mondván, hogy a rendszerint alvó tűzőröket feletteseik nem szokták felelősségre vonni.⁷⁰ 1871-ben Alvinczy Ferenc plébános a toronyőrök szűkös mozgásterének tudta be, hogy hamar elalszanak, és rendszerint nem ők figyelmeztetnek a bajra, hanem az emberek keltik fel őket.⁷¹

A fából ácsolt zsindeletető és a toronyőrök használatára fönt tárolt tűzifa miatt a templom-torony kiemelten tűzveszélyes hely volt. Hegyi Antal plébános nem egyszer indulatos levélben követelte az előjáráságtól, hogy a tűzifát távolítsák el a toronyból:

„Csongrád nagyközség előjárósága az itteni plébániai templom tornyában, a nélkül, hogy arra akár a Ftdő Egyh M Hatóságtól, akár a kegyúrtól engedélyt kért volna, a toronyőrök részére közvetlenül a harangok alá, deszkákból összetákol, veszedelmes tűzfészket építtetett, s azt a legprimitívabb fűtésre rendezte be. Miután pedig, ez a fülkének csufolt buvohely nagy mértékben veszélyezteti a templom és szerelvényeinek biztonságát, kivált miután a toronyban több öl hasábfá is van felhalmozva, s takarékosági szempontból a múlt évben a templom tűzkár elleni biztosítását visszavonni kényszerültem.”⁷²

A település legmagasabb épületrészét – bár az egyház tulajdonát képezte – közbiztonsági okokból a település is használta; hogy mégis mit tehet az előjáróság a toronnyal és mit nem, időnként vita tárgyát képezte. 1886-ban a vallási és közoktatási miniszternek kellett kijelentenie, hogy az 1886-ban megemelt és újjáépített templomtorony (az építési költségek világos kimutatásai alapján) egyes egyedül a római katolikus egyházzé.⁷³

A korábbi évszázadokban a harangok használatának joga és a harangozásból befolyt jövedelem kezelése is tisztázásra szorult. 1806-ban a település előjárósága egy szegényspótály építésével kívánta felszámolni a rendkívüli méreteket öltött koldulást. Mivel az építkezés megkezdéséhez kellő pénzalap nem állt rendelkezésre, a templomi harangozásból befolyó összeget kívánták megemelni és az ispotály céljára elkülöníteni. Vagyis a harangozó csak akkor szólaltathatta volna meg a harangokat, ha a halottbejelentő felmutatta a városházán befizetett összeg igazolását.⁷⁴ Az ötletet határozat formájában tudatták a plébánossal, aki ellentmondást nem tűrően tagadta meg az együttműködést. Hiába hivatkozott az előjáróság arra, hogy a harangöntést a csongrádi hívek

68 Ezt a harangozási rendez valamikor a 19-20. század fordulóján vezették be, korábban a harangszózból csak a vesztély meglétére lehetett következtetni, lokalizációra nem. *Csongrádi Közöny*, 1896. augusztus 2. III. évf. 31. szám, 3. old.

69 EGYHÁZI – MÉSZÁROS (kézirat) 1976.

70 „A mult hetekben Félegyházán tűz volt, és a toronyőr, mint nálunk is szokás, mélyen aludt. [...] A polgármester a toronyőrt szépen elbocsájtotta. Megesik szívünk a félegyházi toronyőr szomorú sorsán és őszintén javasoljuk: jöjjön Csongrádra, úgy is torony őrök eldorádója ez. Mikor a drót is, mely a tornyot összeköti a városházával, arra szolgál, hogy tűz esetén a toronyőrt felköltsék vele és szívességet kérjenek tőle, miszerint valamelyik haranggal egy-kettőt kegyeskedjek kondítani.” *Csongrádi Újság*, 1908. május 17. VI. évf. 20. szám, 3. old.

71 NPI Historia Domus, I. köt 11.

72 VPL APar. Cs. 1891. november 12. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

73 VPL APar. Cs. 1892. január 29. A váci püspök levele Csáky Albin miniszternek.

74 VPL APar. Cs. 1806. január 25. Extractus Protocolli, a csongrádi főbíró levele, jegyzőkönyv.

adományaiból fedezték, így bevételét közterhekre kellene fordítani, illetve a szegényekről való gondoskodás keresztényi kötelesség;⁷⁵ Mátyus János plébános hallani sem akart a dologról:

„Ez ilyen végzés mivel hírem nélkül lett és szörnyű törvénytelen, mind az Anyaszentegyházi Rend Méltóságának, mind pedig az Anyaszentegyházi Törvénynek, sőt magának a roskadozó és mindenütt csurgó Templomunk szegénységének ártalmas legyen.”⁷⁶

Amikor Edelenyi János plébános 1886-ban meghalt, ám az új plébános még nem lépett hivatalba, a település előjárói a tűzőrök számára fülkét alakítottak ki a toronyban. Hogy a fülke elférhesen, az egyik harangot a másik fölé helyezték át. A szakszerűtlen átszerelés következtében a fönt elhelyezett harang öt év elteltével használhatatlanná vált. Hegyi Antal plébános egyházi feljebbvalót is bevonta a kialakult vitába, jelesül: ki térítse meg az okozott kárt?⁷⁷

A harangok rendkívüli használatára, tévedésekre, botrányokra vagy balesetekre mindenhol akad példa. 1894-ben, Kossuth Lajos temetésének napján a község előjárói tisztelgő harangozást kértek a plébánostól.⁷⁸ Mivel Kossuth evangélikus volt, Hegyi Antal plébános (miután meggyéspüspöke véleményét is kikérte) nem engedélyezte a Jézus Szíve nagyharang megkongatását. Viszont – jó ellenzéki, 48-as párti lévén – a templom ajtaja fölé nemzeti színű lobogót rakatott, mondván: „a harangok felkent edényei az egyháznak, a zászlók pedig nincsenek felszentelve.”⁷⁹ Döntésébe azonban nem mindenki nyugodott bele: a temetés napján „néhány siheder” tolvajkulccsal fellopódzott a templomtoronyba, és az összes harangot megszólaltatta.⁸⁰ 1899. március harmadikán táviratilag tudatták a plébánossal, hogy Őszentsége, a római pápa elhalálozott. Ezen a napon Csongrád minden harangját összehúzták. Utólag kiderült, hogy a pápa csupán betegeskedett, a táviratban téves tájékoztatás szerepelt.⁸¹ 1901. április 18-án a Nagyboldogasszony-templom toronyórájának láncai összeakadtak a nagyharang kalapácsával, így a harang a megszokott vészjelzéshez hasonló *cifrázásba* kezdett. Mindez addig tartott, míg a harang kalapácsa le nem szakadt. A tűzőrök a toronyból kiabálták le a rémült lakosoknak, hogy csak az óra tréfálta meg őket.⁸² Hasonló eset történt 1891-ben, amikor is:

„az esti Ave Maria harangozás majd nem végzetes szerencsétlenséget okozott, a mennyiben üteje váratlanul ketté tört s elvált fele csaknem agyon sujtotta a harangozót.”⁸³

75 „Városunk naponként szaporodván számossan vannak az Ember Társaink közül a kik már gyámoltalanok, az utolsó inségre és második gyermekégre jutván, azok vélünk együtt a köz terheket viselvén, azért azokról, mint Emberi Társainkról gondolkozni főbb kötelességünkben áll.” VPL APar. Cs. 1806. március 5. A csongrádi bíró jelentése a váci megyéspüspöknek.

76 VPL APar. Cs. Mátyus János válaszelevele, 1806. január 25.

77 VPL APar. Cs. 1892. jan. 29. A váci püspök levele Csáky Albin miniszternek.

78 MNL CsML CsL Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1894. márc. 26. jk. 78. sz.

79 *Csongrádi Közlöny*, 1894. november 25. 37. szám, I. évf. 3. old.

80 *Csongrádi Közlöny*, 1894. április 8. I. évf. 4. szám, 4. old.

81 *Csongrádi Lap*, 1899. március 5. IX. évf. 2. old.

82 *Csongrádi Lap*, 1901. április 21. XI. évf. 16. szám, 2. old.

83 VPL APar. Cs. 1891. június 2. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóságnak.

Összességében elmondható, hogy Csongrádon, ezen a szinte teljesen római katolikus településen minden időben nagy igény mutatkozott a harangszóra. Új harangok készítésére mindig könnyen lehetett adakozókat találni: meg is telt a két templom tornya és a határ kisebb-nagyobb harangokkal és haranglábakkal. A „felhúzás” ünnepélyes alkalmával a férfiak kalaplevéve, az asszonyok könnyezve figyelték áldozatuk eredményét, a torony új lakóját, izgalommal várták első megkondulását. A harangszó tagolta a csongrádiak mindennapjait, óvta és kísérte életük sorseseeményeit.

A harangrekvirálás Csongrádon

Harangok rekvirálására, vagyis hadi célú, hatósági igénybevételére már a 16. században is akadt példa a Barcaságban a kettős királyválasztás idején, illetve az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hónapjaiban – javarészt önkéntes alapon. Az első világháborúban azonban a kezdeti tapintatos, kérő hangnem 1918-ra – ahogy a nyersanyaghiány szorongatóvá vált – türelmetlen utasítássá változott.

1915-ben az állam felkérte az egyházakat, hogy kilónként négy korona térítési díj ellenében önként mondjanak le azokról a harangokról, melyeket nélkülözni tudnak. A leszerelési és szállítási költségeket a Honvédelmi Minisztérium állta, a toronyban esett károkat megtérítették.⁸⁴ Ugyanebben az évben minden templomi és zárdai harangról tételes listát kellett összeállítani. A plébánosokat arra kérték, jelöljék meg a műértékkel bíró illetve a liturgikus szolgálathoz elengedhetetlen harangokat. Egy szűk esztendővel később ezen lista alapján kezdték meg a harangok leszerelését.

Csongrád plébánosa ekkoriban dr. Thury Károly volt. Dr. Thury plébános Csongrádra érkezése előtt egyházi jogi doktori címet szerzett a budapesti egyetemen, majd a gr. Károlyi-féle katolikus intézmények igazgatója és újpesti főgimnáziumi hittantanár volt. Nagy érdeklődést tanúsított a Kolping-egyletek iránt, az egyesület frankfurti világkongresszusára is elutazott. Európa majdnem minden országát bejárta, mindenhol a katolikus ifjúsági egyletek működését tanulmányozta. Csongrádra afféle jutalomként, az újpesti Katolikus Legényegylet sikeres fejlesztése okán nevezte ki gróf Károlyi László 1912-ben.⁸⁵

A fiatal, tudós pap nagy lendülettel vette át a csongrádi plébánia vezetését. Az itteni ifjúsági egyletekért és a templom megújításáért végzett munkásságáról Dudás Lajos helytörténész értekezett.⁸⁶ Dr. Thury Károlynak a Historia Domusban hátrahagyott bejegyzései tanúsítják, hogy a művelt elme mellé érző lélek is társult; a híveit sújtó borzalmak őszinte aggodalommal töltötték el. A hadbavonultakkal és hadifoglyokkal folytatott levelezésben bárkinek segítséget nyújtott, a helyi Vöröskereszt munkájába is bekapcsolódott.

A harangok leszerelésének köteleméről minden pap, így dr. Thury Károly is értesült a megyéspüspök leveléből. A katonai harangleszerelő bizottság tagjainak érkezését bármikor várni lehetett. Azt is tudta, hogy Csongrádon összesen négy harangot fognak meghagyni: a Nagyboldogasszony-templomban a legnagyobbat és a legkisebbet, a Szent Rókus-templom Rókus harangját

84 VKM (Vallási és Közoktatásügyi Minisztérium) 1915. VIII. 18: 7903. eln. szám alatti körirat, majd az 1916. III. 21: egyházi főhatóságokhoz intézett 413/1916. körlevél.

85 DUDÁS 2000. 84.

86 DUDÁS 2000.

és egy temetői harangot. Thury Károly plébános ekkoriban rótt soraira a tehetetlenség bélyege nehezedik:

„Ez évben február havában nagy szomorúság érte a csongrádi híveket. Már fiaikat, javaikat, mindenüket elvitte a háború molochja, most a harangokra került a sor [...]. A fájdalom mély volt a hívekben, mély az én lelkemben, s ennek daczára a püspöki utasítás szerint még a plébánosnak kellett híveit vigasztalni s bennük a győzelem reményét fentartani. Mily nehéz feladat volt!”⁸⁷

A bizottság 1917. február 24-én érkezett Csongrádra. A Nagyboldogasszony-templomból, a Szent Rókus-templomból, a homoki kápolnából és a temetőből összesen kilenc harangot szereltek le és vittek el. Ezen a napon több, 18. századi harangot is besoroztak. Az eperjesi fantomharangnak sem volt maradása, hisz 1913-ban újjáöntötték, így nem felelt meg a szigorú műemléki feltételeknek.

A leszerelés napjáról két felvétel maradt ránk. Az első képen azt láthatjuk, ahogy a februári hidegben összegyűlt kucsmás-fejkendős tömeg közepén dr. Thury Károly plébános, egy tanító és Kalmár Illés kántor állnak a Nagyboldogasszony-templom előtti téren, jobb kezüket az öreg nagyharang tárcsáján nyugtatják. Körülöttük további hat harang várakozik gondosan elrendezve, rajtuk a leszerelő bizottság által felfestett adminisztratív jelekkel. A fotó szerkezetileg a korabeli ravatalképeket idézi. Míg a kántor és a tanító egyenes derékkal, arcán nehéz büszkeséggel búcsúzik a hadba vonuló harangoktól, dr. Thury Károly enyhén előre hajol, testével az öreg nagyharang felé fordul; ő az egyetlen, aki a fotográfus helyett a távozó templomi szolgálattelvőre tekint. A körülöttük ácsorgó férfiak, asszonyok és gyermekek arcán csöndes gyász, fojtott dac. Közülük sokan még emlékeznek az „ifjabb” harangokra való gyűjtésre, a toronyba emelés ünnepélyére, az első megkondulás mérlegére. A háború hozta újabb, közös veszteséget belenyugván nélkül vették tudomásul.

A második képen a belsővárosi Szent Rókus-templom ajtaja előtt láthatjuk a három leszerelt harangot és a környékbeli gyermekeket. A háttérben valószínűleg a harangozó-sekrestyés és a tanító áll. A gyermeksereg türelmesen ácsorog, néhol összeség a közepén árválgató harangok körül. A templom falához támasztva még ott láthatjuk a leszerelésnél használt tartógerendákat.

A harangok kivitele a vasútállomásra temetési menethez hasonlított. A szekerekre rakott harangokat több ezres tömeg követte könnyezve, a férfiak kalapjukat levéve. Némi vigasztalásként szolgált, hogy a közkedvelt Jézus Szíve harang érintetlen, a határbéli haranglábak pedig a hatóság szemei elől észrevétlenek maradtak.

A meghagyott templomi harangok írásbeli felmentést kaptak. A bizonyítvány megfogalmazását még áthatja a szinte emberhez illő bánásmód emléke:

„Értesítem N. tisztelendőségedet, hogy a nagymélt. vallás és közokt. m. kir. Miniszterium 12529/1917 eln. számu intézkvénye szerint a csongrádi Szt. Rókus templomnak 1700 évből való harangja a hadiszolgálat alól felmentetett.”⁸⁸

87 NPI Historia Domus II. 25.

88 NPI 1917. október 16. A váci püspöki helynök levele Thury Károly plébánosnak.

Ha nem egy egyszerű elírásról van szó, joggal feltételezhetjük, hogy dr. Thury Károly plébános az első, harangokat szemlélő összeírásban a harang öntésének dátumát tévesen tüntette fel. Amennyiben a plébános tisztségében volt a harang készítésének tényleges időpontjával (1793), úgy száz esztendővel „megfiatalította” azért, hogy a vonatkozó rendelet értelmében – mint történeti műemlék – esélyt adjon a megmenekülésre. Azzal is tisztában kellett legyen, hogy az érvényes rendelkezések szerint (néhány kivételtől eltekintve) minden templomban egyetlen harang maradhatott meg. Dr. Thury Károly mindent megtett azért, hogy a Szent Rókus filiális templomban ez a bizonyos harang minél nagyobb méretű legyen.

1918-ban a háborús igények minden más szempontot fölülírtak. A hatóságok példátlan türelmetlenséggel láttak hozzá a korábban meghagyott, „kérdéses” harangok leszereléséhez. Minden templomban egy harang, mégpedig a legkisebb maradhatott – a temetőben és a határban egy sem. 1918. január 7.-én Csongrádon is megjelent egy katonai csoport, előzetes figyelmeztetés nélkül, nyílt parancssal a zsebében. A plébános kétségbeesésében Sóhlya Gyula főjegyzőhöz fordult: a Honvédelmi Minisztériumba küldött, közbelépésért esedező sürgönyt azonban válasza sem méltatták. A bécsi hadügyi minisztériumba maga a plébános küldött egy sürgönyt, melyben azt kérte, hogy a város tűzbiztonsága érdekében a Jézus Szíve harangot hagyják meg. Erőfeszítése hiábavaló volt:

„A katonai komissis cseh őrmestere gúnyosan nevetett s azt mondta, még azt sem várom meg, hogy a sürgönyt föladja, rögtön hozzáfogok a leszereléshez, itt van kezemben a parancs s én teljesíteni fogom azonnal, s rögtön kezdette szétveretni a Jézus Szíve nagyharangot, melyet csak össze tördelve tudtak lehozni a toronyból.”⁸⁹

A Jézus Szíve harang eleste mélyen megrázta a csongrádiakat. Az ekkoriban bíróként szolgáló egykori plébánosnak, Hegyi Antalnak is meg kellett élnie azt a napot, amikor a roppant áldozatokkal életre hívott harangot darabokra törve, szekérre hányva viszik a vasútállomásra.⁹⁰ A katonák ezúttal nem hagytak alkalmat arra, hogy a harangokat a hívek megtekintsék, hogy búcsúfelvétel készülhessen.

A katonai egység vezetője ekkor vett tudomást a határban lévő harangokról. Két rendőrt kért a település vezetőségétől, akik két katona kíséretében az összes harangot leszerelték a környéken. Hallgatása miatt a katonai parancsnok hazaárulással, hadi bírósággal fenyegette meg a plébánost. Dr. Thury Károly azzal védekezett, hogy a határbéli harangok nem tartoznak a plébániahivatal tulajdonai közé: egyes családok állították magánáhitatból, így említésüket a hivatalos szervek felé nem tartotta feladatának. Dr. Thury Károlyt végül papi mivoltára való tekintettel nem hurcolták meg.

Ezen a napon vitték el Csongrádról a Jézus Szíve nagyharangot, a homoki kápolna kisebb, Szűz Mária Szeplőtelen Szíve harangját, illetve 13 határbéli, 100 kg súly alatti harangot.

A határ elnémulása csak egy „epizódja” volt a csongrádiak háborús veszteségeinek. Dr. Thury Károly pedig ezt a szűkebb hatáskörébe tartozó eseményt minden rendelkezésére álló eszközzel befolyásolni igyekezett. Hivatalos iratokban valótlán adatokat tüntetett fel; települési

⁸⁹ NPI Historia Domus II. 26.

⁹⁰ Thury Károly a következőképpen nyilatkozott elődéről, Hegyi Antaltól: Plébánoskodásom alatt mindig aryai jóindulatot tanúsított irántam, és én gyermeki szeretettel csüggttem rajta.” NPI Historia Domus II. kötet 35.

előjáróktól, az illetékes minisztériumoktól kért külső segítséget; elhallgatta a külterületi harangok helyét – ha pedig számon kérték, átgondoltan érvelt: tűzvédelmi okokra, illetékességének hatáira hivatkozott. Papi hivatalát messze túllépően képviselte, elszántan óvta hívei érdekeit. Ugyan 1918-ban a váci megyéspüspök Csongrádról Főtra helyezte át, helyére – Szedlacsek István személyében – méltó utód került. Szedlacsek plébános működésének kiemelt programja a harangok rehabilitációja volt. Kitartásának eredményeként a háború lezárása után hat esztendővel ugyanannyi harangja lett Csongrádnak, mint ahány 1916-ban volt.

A jeltelen sírban nyugvó apákat, férjeket és fiúkat feltámasztani nem lehet, de a hátramaradt közösség életösztöne új hajtásokat serkent a romokon. A harangok beszerzéséért tett makacs küzdelem és példátlan összefogás megérlelte azt az erkölcsi-szimbolikus győzelmet, melyet a háború nem hozott el. Az első világháború után öntött, új harangok az életösztön, az élni-akarás jelképeivé váltak – de az ő történetük már egy másik történet.⁹¹

IRODALOM

BARA Júlia

2016 A csongrádi Szent Rókus-templom művészeti értékei. In. GYÖNGYÖSSY Orsolya szerk.: *Belsőváros ékköve. Szent Rókus-templom, Csongrád / Jewel of Belsőváros. Saint Roch Church, Csongrád*. Csongrád Város Önkormányzata – MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Csongrád – Szeged, 60–87.

DUDÁS Lajos

2000 A Római Katolikus Egyház élete, tevékenysége Csongrádon a 20. század első felében. In. GEORGIÁDES Ildikó – SEBESTYÉN István szerk.: *Oppidum Csongrád 2000*. Oppidum Csongrád Alapítvány, Csongrád, 82–113.

DUDÁS Lajos – KÖHEGYI Mihály

2000 *Csongrád régi és mai harangjai*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Történeti tanulmányok 3. Szeged, 387–402.

FORGÓ Tilda – FORGÓ Ida

1987 Csongrád élete a szabadságharc bukása után. In. BÁLINT Gyula György szerk.: *Mozaikok Csongrád város történetéből 1987*. Csongrád, Csongrád Város Tanácsa, 29–80.

GÁT László

2006 *Csongrádi útikalauz*. Kiadja: Kálmán I. Szeged.

GYÖNGYÖSSY Orsolya

2016 Papok, templomszolgák és hitélet Csongrád-Belsővárosban. In. GYÖNGYÖSSY Orsolya szerk.: *Belsőváros ékköve. Szent Rókus-templom, Csongrád / Jewel of Belsőváros. Saint Roch Church, Csongrád*. Csongrád Város Önkormányzata – MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Csongrád – Szeged, 88–119.

⁹¹ Az itt nem említett, „új” (20. században öntött) harangok jövőbeli kutatásához meg kell említenünk Juhász János céduláit a Tari László Múzeum néprajzi adattárában, melyeket 1969-ben készített a csongrádi határban álló keresztokról és haranglábokról: JUHÁSZ (kézirat) 1969. Az 1976-os, második csongrádi Honismereti Tábor résztvevői közül is többen foglalkoztak a harangokkal és harangozási szokásokkal. EGYHÁZI – MÉSZÁROS (kézirat) 1976.

RENDELETEK

1917 *Magyarországi rendeletek tára*. Ötvennegyedik folyam. Magyar Királyi Belügyminisztérium, Budapest.

TARI László

1977 *Krónikák a régi Csongrádról 1704–1901*. Csongrád Megyei Könyvtári Füzetek 7. Somogyi Könyvtár, Szeged.

KÉZIRATOK

DUDÁS Lajos

1997 *Csongrád harangjai*. MNL CsML CsL Dudás Lajos tanár, helytörténész iratai 1927–2004. b. Helytörténeti munkássága, gyűjtések, reprodukciók. Tanulmányok, újságcikkek és hozzátartozó kutatási feljegyzések. XIV. 3. 21.d.

EGYHÁZI István – MÉSZÁROS Zsolt

1976 „*Vivos voco mortuos, plango fulgura frango*” *A csongrádi harangokról és harangozási szokásokról*. II. Honismereti tábor Csongrádon. Kézirat, CsKK TLM NA 19-86.

JUHÁSZ János

1969 *Harangok és keresztek*. CsKK TLM 18-86.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum, Csongrád – CsKK TLM

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltár – MNL CsML CsL

Dudás Lajos iratai – Dudás Lajos tanár, helytörténész iratai 1927–2004. b. Helytörténeti munkássága, gyűjtések, reprodukciók. Tanulmányok, újságcikkek és hozzátartozó kutatási feljegyzések. XIV. 3. 21.d.

Nagyközségi Iratok - Csongrád város 1865–1872-ig nagyközség tanácsának iratai (1802) 1849–1871 (1872) a/ Tanácsülési jegyzőkönyvek V.B 42. a/14.16 k.

Nagyboldogasszony Plébánia Irattára, Csongrád – NPI

Váci Püspöki és Káptalani Levéltár

Acta Parochiarum Csongrád – VPL APar. Cs.

Acta Privatorum Csongrád – VPL APriv.

Libri Visitationum – Lib. Vis.